

**L'art urbà a Mallorca,
entre la protesta i la
proposta**

MIQUEL ÀNGEL BALLESTER SALAS

Miquel Àngel Ballester Salas

És llicenciat en Filosofia, màster en Filosofia Contemporània i màster en Formació del Professorat per la UIB. Està habilitat com educador social pel Col·legi d'Educaores i Educadors Socials de Madrid. Actualment és professor de Filosofia per a la Conselleria d'Educació i ha treballat com a professor associat del departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació de la UIB. Membre de la Comissió Espanyola d'Educació i Comunicació de la UICN. Ha coordinat el departament d'educació ambiental del GOB-Mallorca. Conferenciant i activista ecosocial. Ha comissariat exposicions sobre mobilitat sostenible i espais naturals. Autor d'articles sobre temes d'educació, joventut, ecologisme i medi ambient i del llibre *L'alteritat en el diàleg* (Lleonard Muntaner, 2018). És autor també de les guies *Residus Urbans per ajuntaments* (GOB, 2007) i *Consum sostenible a les escoles* (GOB, 2003).

Resum

En aquest article faig una aproximació a l'art urbà des d'una perspectiva analítica, començant amb una breu delimitació conceptual i històrica. A continuació, faig un repàs dels espais, dels temes, dels significats i de les tècniques dels principals artistes urbans que han deixat obres molt representatives del seu estil a Palma i altres indrets de Mallorca, així com també faig referència a les motivacions i les reflexions dels artistes sobre les seves intervencions urbanes. A més, em demano pel sentit actual d'aquest art, pel seu progressiu reconeixement per part de les institucions, i comento els festivals i altres iniciatives i la seva capacitat per potenciar i projectar la imatge turística d'una ciutat, dins un context de saturació turística i contestació per part dels mateixos artistes. He procurat no descuidar el debat sobre el vandalisme, ni tampoc els conflictes i amenaces que afecten aquest tipus d'art. M'ha interessat pensar si aquest art continua sent encara una expressió jove de protesta i reivindicació. L'estudi també tracta d'altres aspectes relacionats amb l'art de carrer, però d'una manera més superficial i secundària, com, per exemple, els problemes d'autoria i de reconeixement, la percepció social i el criteri per diferenciar l'art de les pintades incíviques.

Paraules clau: Art urbà / Art de carrer / Street art / Grafit

Resumen

En este artículo hago una aproximación al arte urbano desde una perspectiva analítica, empezando con una breve delimitación conceptual e histórica. A continuación, hago un repaso de los espacios, los temas, los significados y las técnicas de los principales artistas urbanos que han dejado obras muy representativas de su estilo en Palma y otros lugares de Mallorca, así como también hago referencia a las motivaciones y las reflexiones de los artistas sobre sus intervenciones urbanas. También me pregunto sobre el sentido actual de este arte, sobre su progresivo reconocimiento por parte de las instituciones, y comento los festivales y otras iniciativas y su capacidad para potenciar y proyectar la imagen turística de Mallorca dentro de un contexto de saturación turística y contestación de los propios artistas. He procurado no descuidar el debate sobre el vandalismo, ni los conflictos y amenazas que afectan a este tipo de arte. Me ha interesado pensar si este arte continúa siendo aún una expresión joven de protesta y reivindicación. El estudio también trata otros aspectos relacionados con el arte urbano, pero de una manera más superficial y secundaria, como, por ejemplo, los problemas de autoría y de reconocimiento, la percepción social y el criterio para diferenciar el arte urbano de las pintadas incívicas.

Palabras clave: Arte urbano / Arte callejero / Street art / Graffiti

1. Grafit, art de carrer i art urbà: uns aclariments conceptuals inicials

El terme *art de carrer* (*street art*, en anglès) s'ha popularitzat i s'usa de manera generalitzada i de manera indistinta juntament amb l'expressió *art urbà*; però l'art urbà és més general i engloba tant el grafit com l'art de carrer.

De manera impròpia i vulgar solen anomenar-se grafit les obres d'art urbà en general, prenent la part pel tot. Aquesta confusió té el seu origen en el fet que les primeres manifestacions d'art urbà eren grafit. Per aquesta raó, l'art urbà és conegut dins l'àmbit del món de l'art com a postgrafit per diferenciar-lo del grafit vandàlic.

Segons l'enciclopèdia catalana, un grafit és «una inscripció o dibuix sobre murs o altres suports d'espais públics». Aquesta definició és molt incompleta i, per tant, és insatisfactòria perquè no fa cap referència a l'etimologia de la paraula, ni als seus orígens històrics, ni tampoc a les tècniques artístiques. El grafit és un estil molt concret que segueix unes regles i comportaments definits. Al principi, al metro de Nova York, tenia una intencionalitat més vandàlica que no artística. Es diferencia de l'art de carrer en el fet que, mentre que aquest engloba una gran varietat de tècniques, els grafit es fan exclusivament amb pintura d'espriai.

Les ciutats han esdevingut un gran mural i un escenari en el qual els artistes deixen la seva petjada a la vista de residents i visitants. Des dels seus orígens, l'art urbà neix amb la voluntat de ser una expressió artística transgressora que romp les normes establertes i que està molt compromesa amb la llibertat d'expressió.

L'art urbà té un caràcter públic i democràtic. En la mesura que està permanentment exposat a la mirada de l'espectador, és accessible a qualsevol passejant, turista o resident, amb independència del seu origen, procedència, edat o classe social. El fet d'estar a l'aire lliure també el defineix en altres sentits. En primer lloc, per la seva gratuïtat, s'admira de manera directa i de franc; en segon lloc, té un caràcter efímer, ja que el fet d'estar exposat a l'aire lliure fa que pateixi un deteriorament i desgast progressiu a causa de l'acció de les inclemències atmosfèriques. En aquest sentit, es pot parlar d'un art temporal i no gaire durador.

L'art urbà s'ha entès en el marc de la història de l'art com una evolució d'expressions artístiques molt anteriors en el temps. Així, és habitual relacionar el grafit amb l'art prehistòric, interpretant de manera extemporània que la tècnica usada per imprimir les mans a les parets de les coves equival als primers estencils o plantilles.

Quant als orígens etimològics, s'ha de dir que el terme *grafit* prové de l'italià i fa referència a les inscripcions satíriques fetes als espais públics en l'època romana. Els grafit d'època romana són textos anònims escrits damunt les parets usant carbó o pintura. Els grafit formaven part de la cultura romana i eren inscripcions habituals en ciutats com Herculà o Roma mateixa, però els més ben conservats inventariats són els de l'antiga Pompeia, pel fet que quedaren gairebé intactes sota cendres volcàniques. Aquests grafit pompeians tenen un gran valor històric perquè permeten reconstruir la vida quotidiana, els costums i les preocupacions. Segons explica Enri-

que Montero (1981, 85) a la introducció a *Grafitis amatoris pompeians*, els que es van trobar a Pompeia proclamaven les qualitats eròtiques dels soldats i gladiadors, eren útils per desqualificar i fer campanya política contra altres candidats denunciant amors considerats contra natura. Montero (1981, 86-89) destaca que hi havia grafitis amorosos, fàl·lics i d'altres amb un contingut sagrat i religió que demanaven protecció o càstigs als déus. Diu que hi havia també grafitis que senyalitzaven cases particulars, d'artesans o botiguers, bordells, i grafitis amb insults, anècdotes i experiències singulars, i d'altres de més cultes que citaven autors llatins.

El significat del grafit com a tècnica expressiva evoluciona amb el temps. A partir del segle XIX, es fa servir per deixar constància de l'estada a un lloc. Avui en dia l'interior dels monuments està farcit de grafitis dels visitants que, moguts pel seu ego, graven els seus noms rasant la pedra. Al castell de Cabrera i al de Bellver de Palma, hi trobam grafitis amb valor històric, deixats pels presoners que volien donar testimoni de la seva existència.

El moviment que coneixem com a *art urbà* comença als Estats Units, a final dels anys seixanta i a principi dels setanta del segle XX, i es manifesta a través dels grafitis de protesta de joves pertanyents a grups marginals de les grans urbs que cerquen expressar el seu descontent. Segons recull Daniel Mora en el seu estudi, «les primeres manifestacions de la cultura del *graffiti* van ser els *tags*, firmes senzilles destinades a fer famós el *graffiti writer* que aconseguís fer-ne més, i a llocs més difícils. El primer *tag* documentat és el de Corn Bread, de Phila-

delphia al 1965». En el segle XX, adquireix un sentit contracultural i polític de protesta, i els estudiants omplen les parets de París durant les revoltes estudiantils i obreres del Maig del 68. Els motius contemporanis, per tant, responen tant a una expressió política o ideològica com a l'exhibició de la personalitat d'un individu o d'un grup o a una intenció decorativa.

En els inicis, els grafitis només eren de lletres i reflectien el nom del grafiter que l'havia pintat. Però progressivament s'hi van anar introduint imatges i dibuixos i van anar evolucionant cap a un art més figuratiu i conceptual. De manera que, a poc a poc, aquestes figures s'independitzaren de les lletres i guanyà força la preocupació pel valor artístic de les obres. Finalment, als anys vuitanta del segle XX, als Estats Units, l'art urbà es comença a valorar com a expressió plàstica de gran valor estètic i s'identifiquen els primers artistes, com Jean-Michel Basquiat (Nova York, 1960-1988) o Keith Haring (Pennsilvània, 1958 - Nova York, 1990).

2. Art urbà o vandalisme?

L'art forma part del paisatge urbà, la seva presència és molt intensa a les parets i als murs dels pobles i les ciutats de Mallorca. Aquesta presència va acompanyada de dues tendències oposades, d'una banda, d'una sensibilitat favorable a les intervencions urbanes de qualitat, i, d'altra, d'un rebuig creixent a les pintades indiscriminades.

És habitual restar valor a l'art urbà perquè es confon amb les pintades vandàliques, però hi ha importants diferències, com hem vist a l'apartat anterior.

Les pintades il·legals poden ser grafitis, taques, inscripcions, grafismes, frases, textos, gargots...; actuen sobre edificis històrics catalogats i protegits o bé superfícies de titularitat privada, i estan associades a l'incivisme i al vandalisme urbà. Es poden entendre com una contaminació visual quan no tenen qualitat artística, embruten i degraden la ciutat; són una provocació i apareixen en qualsevol element urbà, amb valor o sense, en espais públics i privats. Es tracta de pintades que no tenen signatura que en permeti identificar l'autoria, perquè són il·legals i els vàndals saben que poden ser sancionats amb multes.

Sembla que s'ha produït un efecte reclam i que la proliferació de pintades vandàliques i la seva pervivència ha provocat un *turisme grafiter*, és a dir, la vinguda de grafiters d'altres indrets de fora de Mallorca.

Els ajuntaments estan aplicant una estratègia antipintades interessant i favorable a l'art urbà, consistent a substituir les pintades vandàliques per obres de carrer. El consistori de Marratxí, per exemple, ha substituït les pintades que es feien regularment a les parets del camp de futbol de sa Nova Cabana amb una pintura de l'artista Joan Aguiló, amb l'esperança que d'aquesta manera s'aturaran les agressions visuals.

En qualsevol cas, el sentit subversiu dels grafitis s'ha vist alterat per l'acceptació i el sentir generalitzat que hi ha altres tipus d'intervencions que són manifestacions artístiques respectables i, fins i tot, valuoses. Una prova de l'acceptació i la valoració creixent de les peces d'art urbà és que els passejants s'aturen i es fan autofotos amb les obres de fons. El reconeixement

del valor artístic i fins i tot educatiu de l'art públic es fa visible també amb la gran quantitat de murals de gran format que decoren les parets de les escoles i instituts de tot Mallorca.

A més, en molts de casos, els artistes urbans ja no s'oculten ni actuen al vespre de forma clandestina, perquè cada vegada compten més amb el consentiment de propietaris i d'institucions. La relació amb el públic ha canviat i és molt diferent a la que es produeix als espais expositius convencionals. El carrer permet un accés directe a l'art. Les paraules d'Abraham Calero, un dels artistes que dinamitza més els carrers de Palma amb les seves obres, confirmen la normalització de les intervencions artístiques al carrer i la bona acollida que tenen entre els veïns: «Sempre treball de dia i gaudesc de parlar amb els veïns. He arribat a renunciar a posar alguna peça perquè algun veí no hi estava d'acord, però en general la majoria estan encantats de veure que algú transforma un racó degradat en una obra d'art».

3. Les tècniques, els estils i els materials

L'art de carrer té un caràcter experimental, és el resultat del mestissatge entre diversos llenguatges visuals i escrits i de l'aplicació de tècniques canviants. Els artistes de carrer utilitzen una diversitat de tècniques, com la serigrafia, l'esprai, les plantilles (*stencils*), els cartells, els murals (utilitzen les parets com a llenç), el collage, el *paste-up* (peces de paper encolades), la postfotografia (inclou les impressions i els fotomuntatges digitals), la pintura i els adhesius (*stickers*).

En molts de casos l'elecció de la tècnica depèn de si l'acció ha de ser ràpida i discreta o de si es tracta d'una intervenció permesa i autoritzada que possibilita actuar pausadament i de manera continuada. La formació i el bagatge de l'artista també són factors molt importants a l'hora d'usar una tècnica o l'altra, ja que s'ha de sentir còmode i segur amb el material.

Un altre factor determinant del material és triar el que millor s'adeqüi a la superfície sobre la qual es vol intervenir. Tanmateix, és habitual combinar-ne i usar tècniques mixtes.

Cada vegada són més freqüents els murals a gran escala que ocupen parets senceres d'edificis, com la de l'infant que juga amb un tren de Joan Aguiló, que es pot veure en una paret d'un edifici de l'estació del tren de Palma; o la balena rosa de Marc Peris (SOMA) a la paret del CEIP Es Pont, al barri de Son Gotleu de Palma, on van estudiar els seus dos fills; o a les façanes dels edificis del Campus de la Universitat de les Illes Balears. Els murals de gran format requereixen mitjans tècnics, com ara elevadors mecànics, que no estan a l'abast de qualsevol artista de carrer, només dels artistes més prestigiosos. La proliferació d'aquest tipus de mitjans més cars i sofisticats és un indicador que hi ha una evolució de l'art urbà cap a la professionalització dels artistes.

D'altra banda, la fidelitat a determinats estils afavoreix la identificació dels artistes a través de les seves obres. Així, la tècnica fotogràfica de Calero deixa la seva marca inconfusible en les obres, així com també les pintures de gran format caracteritzen Joan Aguiló. De la mateixa manera que SOMA també té un estil propi i

característic que afavoreix que se'l reconegui fàcilment.

4. Art efímer (amb matisos) i en contínua evolució

Els artistes urbans saben que les seves obres tenen un caràcter efímer, perquè formen part de murs i parets d'edificis que desapareixeran amb el temps o seran enderrocats o reformats, o bé perquè les seves obres seran alterades i transformades per pintades i el desgast natural causat per fenòmens naturals com la pluja i el vent.

El vandalisme també actua sobre les obres dels artistes urbans; són ratllades i cobertes de pintura, la qual cosa n'afecta tant la visibilitat com la durabilitat i provoca que els artistes traslladin les seves obres a barris on el seu treball sigui més respectat.

Els artistes tenen assumit que deixar les peces en un entorn urbà, a l'abast de la gent, té avantatges i inconvenients. Entre els avantatges hi ha la relació directa que s'estableix amb els habitants i el fet d'arribar a persones que mai visitarien una galeria d'art. Entre els aspectes negatius, hi ha les accions vandàliques que destrueixen les peces.

A vegades, les intervencions fetes al carrer són modificades espontàniament per persones anònimes amb la introducció de nous elements que no figuraven a l'original i que poden transformar el sentit de l'obra, amb reinterpretacions que poden enriquir-la. En temps de pandèmia era habitual modificar els retrats de carrer tapant les boques amb una mascareta.

Els mateixos artistes són conscients que una vegada que han fet una intervenció s'hi produeixen addicions

i que l'obra esdevé un punt de partida per a noves intervencions i reinterpretacions que poden arribar a canviar-ne fins i tot el significat inicial. El fotògraf i grafiter Twoflü (Madrid, 1980) reconeix en una entrevista que «quan acabam una obra, aquesta ja no és nostra, sinó del carrer, i el carrer genera un moviment continu. Pot passar qualsevol cosa. El carrer és una porta de transformació»¹.

Per la seva banda, Calero, en una altra entrevista concedida a RTVE, aprofundeix en aquesta idea d'autoria compartida i diu que «una obra, encara que l'hagis fet tu, pertany a la ciutat, a tot aquell que passa, i cada persona li dona una lectura completament diferent»².

Hi ha artistes tan curosos amb les seves obres que fins i tot fan un seguiment dels desperfectes i el desgast que pateixen i que decideixen substituir els elements danyats o directament reproduïen l'obra de bell nou en un altre lloc de la ciutat. L'artista Calero ha aplicat aquestes estratègies per preservar les seves obres de la destrucció. D'una banda, ha reproduït murals danyats a altres zones de la ciutat; per exemple, ha traslladat una peça que representa l'actriu Natalie Portman amb Simba, que originàriament estava situada al carrer de Lluís Alemany i Pujol del barri palmès de l'Escorxador, al túnel del carrer de les Soltes des Jonquet. Calero ha aplicat aquesta mateixa estratègia de translació amb una fotografia danyada dels refugiats morts ubicada a les roques del passeig des Molinar i l'ha reproduïda al carrer de Gregori de Sallambre a l'eixample de Palma.

Un altre exemple d'aquesta voluntat de mantenir l'obra original visible i en bon estat el dona el mateix artista amb el reemplaçament de la cara ratllada del mandalorià de la sèrie *Star Wars*, una peça que trasllada un missatge de civisme i que es troba a l'entrada del Parc de la Riera més propera a les runes de l'estadi Lluís Sitjar. I encara hi ha un tercer exemple de lluita contra la destrucció d'una obra pròpia: la restauració i la reposició fins a cinc vegades del mural antibel·licista representat per l'humorista Gila disfressat de militar i amb un telèfon amb el qual es comunicava amb l'expresident del Estats Units Donald Trump. Aquest peça, que inicialment estava a prop de l'Escorxador, l'ha acabada desplaçant a una altra localització perquè era objecte d'actes vandàlics contínuament.

5. Els espais urbans més enllà de la marginalitat

Al començament, l'art urbà ocupava les perifèries i zones marginals de les ciutats, però progressivament ha colonitzat els barris antics i les zones més interiors i cèntriques, seguint les dinàmiques urbanístiques de les ciutats. Històricament, les intervencions artístiques en bona part s'han fet en llocs degradats de les ciutats, com edificis abandonats o en runes, portes, portes i finestres tapiades, parets de torrents, elements mòbils i temporals, solars, túnels i ponts, polígons i naus industrials, places i trespols, casetes d'electricitat, senyals, búnquers costaners i altres instal·lacions militars abandonades, fanals, bancs i mobiliari urbà en mal estat, etc.

1 Traducció de l'autor.

2 Traducció de l'autor.

D'un temps ençà però, es pot observar que ja no és un art que limiti la seva presència als espais més degradats, ja que en l'actualitat les obres estan presents a altres bandes de les ciutats, com parets d'escoles, instituts, camps de futbol, pavellons esportius i altres instal·lacions esportives, mercats, aparcaments, centres comercials, centrals elèctriques, estacions de tren, hotels i apartaments, claustres, esglésies, teatres, places i parcs infantils, hospitals i residències, biblioteques, casals de barri, centres de salut, piscines municipals i altres edificis públics. Aquest canvi d'ubicació ha estat possible gràcies a la col·laboració de les administracions públiques a través del finançament i la cessió d'espais, i té a veure amb la normalització d'un art que s'havia mantingut en l'anonimat i la clandestinitat.

Aquest art, que va néixer al carrer, en contraposició amb l'art més convencional, que s'exhibeix en galeries i museus, està colonitzant també els espais artístics tradicionals. S'està produint un desplaçament paradoxal en relació amb els espais que han caracteritzat aquest art, atès que, després d'haver aconseguit conquerir els carrers, està colonitzant els museus i altres centres expositius, fins al punt que s'han creat museus especialitzats en art urbà a les grans capitals europees: l'STRAAT d'Amsterdam, l'Urban Nation Museum de Berlín i l'Street Art Museum (SAM) de Sant Petersburg. La museïtzació de l'art urbà ha traspassat fronteres i és una tendència d'abast global que ha donat lloc també a l'obertura d'altres museus especialitzats en art urbà, com el Mauseum of Graffiti de Miami. Altres exemples d'aquest fenò-

men és el recentment inaugurat Museu Bansky a Barcelona, o l'exposició «Alquímia» d'Abraham Calero, un homenatge als llibres il·lustrats infantils, en col·laboració amb els dibuixants Eva Barceló, Canizares, Toni Galmés, Bartolomé Seguí, Nívola Uyà i alumnes del CEIP Anselm Turmeda, que ha tingut lloc al pati del Casal Solleric.

Tanmateix, contra la institucionalització de l'art urbà i la sortida de la marginalitat s'alcen algunes veus crítiques. Sobre la qüestió de l'entrada de l'*street art* a les galeries, l'artista local Emea opina que «les modalitats artístiques que sorgeixen al carrer ho fan de manera espontània i natural, i que, en canvi, les peces que es mostren en una galeria són el treball d'estudi, un treball premeditat, sense l'error natural que es produeix al carrer». Aquest és un dels debats que roman encara obert i en el qual cada artista es posiciona individualment.

6. Els artistes urbans surten de l'anonimat i la clandestinitat

L'art urbà ha plantejat històricament un conflicte entre drets essencials. En l'art urbà xoquen els drets fonamentals de la llibertat d'expressió i la propietat intel·lectual, d'una banda, i el dret de la propietat privada, de l'altra. Les obres d'art de carrer s'han vist protegides per la llei de propietat intel·lectual i han trobat l'emparedament de les institucions amb la cessió d'espais i llocs públics per fer les intervencions. La via institucional està resultant una solució eficaç que protegeix la tasca creativa dels artistes.

No oblidem que inicialment els artistes urbans intervenien sempre de nit en elements urbans, sense cap

tipus de permís, de manera clandestina, ocultant les seves identitats, pintant amb estrès i patint la persecució policial.

La preservació de la identitat a través de l'anonimat i la signatura encofradora associada a la il·legalitat que ha acompanyat les obres d'art urbà s'ha anat superant, ja que els artistes en l'actualitat sol·liciten i aconsegueixen majoritàriament els permisos necessaris per fer les seves intervencions dins el marc legal.

És un fet destacable que cada vegada són més els artistes que surten de l'anonimat i la marginalitat per reclamar reconeixement per al seu art i les seves creacions. Aquesta visibilització ha estat en part possible gràcies al sorgiment d'una nova sensibilitat ciutadana que cada vegada dona més valor a la seva activitat.

Progressivament, ha canviat la percepció social sobre els artistes de carrer, en el sentit de deixar de ser considerats una mena de vàndals que embruten les parets i les façanes. Els artistes, per la seva banda, han estat més curosos a l'hora de triar els llocs on fer les seves intervencions i han renunciat a fer intervencions si no tenen el permís dels propietaris dels edificis. A la vegada, els ajuntaments han estat més permissius perquè han donat valor a aquest tipus d'art, encara que hi ha algunes excepcions, com veurem més endavant. Aquestes transformacions han afavorit que els artistes perdessin la por de les sancions, sortissin de l'anonimat i s'atrevisissin a signar les obres amb els seus noms autèntics. Fins i tot, comença a ser freqüent observar els artistes treballar al carrer a plena llum del dia. Aquest fet ha permès als artistes inte-

ractuar amb els veïnats i desfer els tòpics negatius que pesaven sobre ells; a més, ha provocat un diàleg veïnal enriquidor que a la vegada ha incrementat el grau d'acceptació d'aquesta activitat creativa.

Aquests canvis estan impulsant la professionalització dels artistes i estan afectant la filosofia que ha donat lloc a l'art urbà.

El reconeixement social està normalitzant la col·laboració dels artistes amb les institucions públiques mitjançant el desenvolupament de projectes municipals. I s'està produint una retroalimentació positiva, en la mesura que l'alt nivell de tolerància i professionalització permeten que els artistes intervinguin de manera cada vegada més intensiva en espais urbans. A la vegada fa que aquestes intervencions siguin una forma eficaç de promocionar i impulsar les seves carreres i aconseguir nous encàrrecs remunerats.

La bona entesa entre l'administració pública i els artistes urbans ha fet possible que un dels artistes urbans amb més arrelament a Mallorca, Abraham Calero, per exemple, hagi fet diversos treballs participatius. S'ha de matisar, però, que en el seu cas sempre ha posat com a condició que dur a terme el seu disseny sense cap modificació ni censura. Aquesta col·laboració ha permès que els ciutadans gaudissin de murals participatius de grans dimensions, com el que ha executat al Parc de la Riera, concretament en una de les parets del torrent, i que ha estat dissenyat a partir d'autoretrats emocionals de joves amb malalties mentals amb la finalitat de sensibilitzar la població sobre la salut mental i en el marc del projecte Ment-

Art. L'execució d'aquesta intervenció ha estat possible per la subvenció de l'Ajuntament de Palma, la Conselleria de Salut i Consum i la Conselleria d'Educació i Formació Professional. Malgrat aquesta evident professionalització i l'increment dels treballs per encàrrec, alguns artistes urbans continuen fent intervencions espontànies i independents.

Aquesta tendència a sortir de l'anonimat té un caràcter global, però compta amb una sonada excepció en Banksy, tal vegada l'artista de carrer més prestigiós a escala internacional. La seva voluntat de restar en l'anonimat ha afavorit indirectament l'apropiament de la seva obra i els usos il·legítims no consentits, com les reproduccions i recreacions no autoritzades amb finalitats d'explotació comercial.

Precisament, el 2014 els mitjans de comunicació es feien ressò d'un suposat dibuix de Banksy aparegut a l'avinguda del Comte de Sallent, 16, de Palma. El titular del *Diari Balears* era «Un Banksy a Palma?». El dibuix representava un nin damunt un tamboret i orinant en un vàter. A la part superior del dibuix es podia llegir «The great pees of art». La intervenció remetia tant a l'estil de Banksy com a René Duchamp i la seva obra *La font*. Plantejava diverses reflexions, a més de l'anonimat i l'autoria, perquè convidava a pensar temes com l'originalitat, l'art de l'art i el valor de les obres condicionat a l'autoria. Temps després es va saber que la peça no era de Banksy, sinó d'ORB, un artista urbà mallorquí que manté la seva identitat en l'anonimat, com l'artista britànic.

7. Els artistes i les seves obres als carrers de Palma i els seus voltants

Els grafitis arriben a Mallorca a finals dels anys vuitanta del segle XX de la mà de joves seguidors de la música *hip hop*. Molt posteriorment, ja ben entrat el segle XXI, arriba a Mallorca l'art urbà en sentit més ampli amb les primeres intervencions d'artistes que avui ja s'han consolidat en el panorama internacional, com Abraham Calero (Madrid, 1976), SOMA (València, 1977), Joan Aguiló (Palma, 1983) i Carolina Adán Caro (Pinto, 1984), entre d'altres. Aquests pioners han deixat les seves creacions als carrers de Palma, i han estès la vocació a altres artistes més joves que també han compartit les obres públicament en altres indrets de la geografia mallorquina i han contribuït al desenvolupament d'una cultura de *street art* que s'ha consolidat amb l'organització de festivals i concursos i la creació de projectes impulsats per iniciativa d'entitats públiques i privades.

El procés d'ocupació artística del barri antic de Palma ha estat inseparable de l'especulació urbanística associada als processos de rehabilitació i gentrificació urbanes, que han provocat el desplaçament de la població resident i la generació temporal de solars i cases abandonades, i, per tant, d'espais molt atractius per fer intervencions artístiques de carrer. També han despertat la consciència crítica dels artistes de carrer i han suposat un estímul per denunciar les conseqüències socials i econòmiques d'aquestes actuacions, com l'encariment dels habitatges.

A continuació, farem un recorregut pels principals artistes urbans que

han deixat obres als carrers de Palma i els seus voltants.

Calero és un dels animadors més actius i amb més presència d'obres als carrers de Palma. Segons afirma ell mateix en una entrevista a Ràdio Calvià feta el 10 de març de 2022, té instal·lades aproximadament 90 peces, distribuïdes en diferents carrers de Palma. Calero es defineix a si mateix i explica la seva obra amb les paraules següents, extretes del seu lloc web: «Crec en la capacitat de l'art per canviar la percepció d'un espai i la nostra relació amb aquest. Defens un art urbà efímer, *site-specific* i guerriller que dignifiqui la ciutat degradada... i una obra galerística elegant que ens perduri en el temps».³

En aquesta definició ja s'observa una contraposició entre art de carrer i art galerístic, el primer caracteritzat per ser efímer i el segon amb vocació de perdurabilitat. Aquest conflicte afecta l'artista i no està tan ben resolt en la pràctica, ja que es poden posar exemples de la cura que té per les seves obres d'art urbà, fins al punt d'intervenir en la seva pròpia obra per substituir parts danyades dels murals. El seu perfil biogràfic segueix aquesta dualitat, atès que combina exposicions en galeries amb intervencions de carrer.

Des de 2017, desenvolupa un projecte de postfotografia que vol «dignificar espais urbans degradats a través d'intervencions de *street art*»⁴. En qualsevol cas, les intervencions que fa tenen el denominador comú d'expressar un compromís molt crític amb la realitat social i política. Les peces de

Calero s'inspiren en l'actualitat política i tenen una forta implicació social i ideològica, i una finalitat de denúncia antifeixista. Per mitjà de les seves obres, ha posat en evidència les polítiques migratòries, el nou feixisme, el poder de la premsa, la policia i l'església, la discriminació dels malalts mentals i les dones. També ha criticat la monarquia, el bel·licisme, la destrucció del medi ambient, la massificació turística...

Ha intervingut a la façana del CEIP Verge de Lluc amb una composició fotogràfica formada per més de vint rostres infantils que corresponen a personatges del món de la cultura, la ciència, la música, la política, la filosofia, el cinema i l'art en general, com Angela Davis, Marie Curie, Albert Einstein, Stan Lee, Frida Kahlo, Pau Casals, Clara Campoamor, Rigoberta Menchú i Nelson Mandela, entre d'altres. Tots tenen en comú el fet de ser bons referents ètics per als infants. També ha donat veu als infants i joves amb trastorns mentals greus que són usuaris de l'Institut Balear de Salut Mental de la Infància i l'Adolescència (IBSMIA).

Calero ha posat el seu art al servei de la recuperació de la memòria històrica i el reconeixement democràtic amb la intervenció mural titulada *El jardí de la memòria* al Claustre de Sant Domingo d'Inca, en col·laboració amb la Federació de Persones Sordes de les Illes Balears (FSIB), on hi ha representades unes mans que reproduïen la paraula *memòria* en llenguatge dactilològic i que fan referència a la repressió franquista. Ha volgut reconèixer el bon treball polític de l'expresident d'Uruguai José Mujica representant-lo a una façana del barri

3 Traducció de l'autor.

4 Traducció de l'autor.

d'Es Jonquet de Palma, amb el puny esquerre alçat dins el cos de Superman, volant com l'heroi de còmic.

Ha fet diverses intervencions amb Carolina Adán Caro per dignificar la menstruació dins el projecte «Menstruació és vida». La primera de les peces creada en el marc d'aquest projecte és una fotografia de l'actriu alemanya Marlene Dietrich vestida de manera molt masculina, amb americana, corbata i pantalons blancs, acompanyada d'una contrapublicitat que substitueix el lema amb el qual s'ha anunciat des de principi del segle XXI una famosa marca de compreses, que deia «Et sentiràs neta, et sentiràs bé», per aquest altre: «Ni et sentiràs neta, ni et sentiràs bé». Aquesta obra que és al carrer de la Quartera. Una altra peça que vol rompre amb l'estigma de la regla femenina es pot localitzar en un carrer del barri jueu de Palma. És una fotografia representativa de Cassidy, un personatge del còmic *El predicador*, de Garth Ennis, transformat en un vampir. Una altra fotografia que forma part d'aquest projecte és la icònica *Here they come* del fotògraf Helmut Newton, que ha estat modificada tenyint de vermell la roba interior de les models. Hi ha almanco dues peces més que completen el projecte: una fotografia del dors nu d'Hèrcules amb sang al coll i als colzes que reinterpreta una escultura de Baccio Bandinelli i que es pot veure a la paret de la plaça de Toros de Palma que dona al carrer de l'Arquitecte Gaspar Bennàssar, i al carrer d'Aragó hi ha la representació del personatge femení protagonista de la pel·lícula de terror *Carrie*, banyat en sang.

Però també ha desenvolupat projectes més lúdics que expressen les

seves influències i preferències cinematogràfiques en zones concretes de Palma, com el barri des Jonquet, on hi ha un mural d'Elisa de *Frozen* junt amb l'actor Jack Nicholson, i el mural de Natalie Portman que agafa en braços el famós cadell Simba d'*El rei lleó* i el protegeix apuntant a l'espectador amb una pistola. A més, es pot trobar el personatge Monsieur Hulot, creat i interpretat pel director de cine Jacques Tati, colcant en bicicleta al carrer de Caro, aferrat a la paret d'una tenda de bicicletes, o la peça *El club dels músics morts*, inspirada en la pel·lícula *El club dels poetes morts*, localitzada a l'edifici de La Protectora, al carrer del mateix nom.

Altres referents del cinema que Calero ha reinterpretat són Jack Skellington, el protagonista de *Malson abans de Nadal*, de Tim Burton, que ha estampat a la paret d'un edifici del carrer de la Fàbrica. Una reproducció d'Indiana Jones en una travessia de les Rambles. El personatge d'*anime* japonès Totoro, que sobresurt d'un fons que simbolitza el camp de futbol del Lluís Sitjar, al carrer de Ramon Picó de Palma. Una altra peça al carrer de Can Pisà amb la reproducció de Mr Bean, protagonista d'una famosa sèrie d'humor, i una més amb el robot Wall-E i la seva planta ornamental sembrada en un forat d'una antiga instal·lació de gas a la voravia d'un carrer del barri del Terreno.

Les fonts d'inspiració de Calero es basen també en altres arts, com la literatura, la pintura, l'escultura, el còmic, la música i la fotografia. De l'obra *On viuen els monstres?*, de l'escriptor i il·lustrador Maurice Sendak, sorgeix el monstre de les claus que es pot veure al carrer del Pes de la Farina.

Una pintura de Juan Carreño ha inspirat el sant Sebastià de Calero que du un mòbil a la mà i que ha instal·lat en un portal tapiat del carrer del Seminari, a prop del Bisbat. La música li ha inspirat diverses peces: el retrat de la cantant Patti Smith i el de Beth Gibbons, cantant i compositora del grup Portishead, dins cartes de pòquer al barri palmès de la Gerreria. Hi ha una peça al carrer de la Gerreria en homenatge a Claudi Biern, l'autor de sèries d'animació infantil tan famoses com *David, el gnom*, *La volta al món de Willy Fog* i *D'Artacan i els tres mosquecans*, que apareix retratat i envoltat dels seus dibuixos. L'autoreflexió sobre la postfotografia l'ha duit a reinterpretar el fotògraf Joan Fontcuberta presentant-lo com un sant al servei del joc entre veritat i mentida.

Calero expressa una gran afecció per les seves obres, amb les quals estableix un fort lligam emocional. Per això, les fotografies i les comparteix a través de les xarxes socials abans que desapareguin o siguin objecte de transformacions.

L'artista valencià SOMA és un dels principals referents de l'art urbà a Mallorca per la qualitat i la quantitat de les intervencions. Ha deixat la seva empremta al barri antic de Palma, al llarg de les llargues temporades en què ha viscut al barri de Ca n'Amunt. El nom artístic de SOMA, amb el qual signa totes les seves obres, està inspirat en la literatura de ciència-ficció, concretament en la novel·la distòpica *Un món feliç*, d'Aldous Huxley, i fa referència a la droga que consumia la població per curar les penes. Es defineix a si mateix com a treballador de l'art. Combina els projectes personals i l'activisme polític i social amb les obres per encàrrec, i

ha deixat nombroses mostres del seu art en diferents espais de Palma, especialment al barri antic, als carrers degradats del barri de la Gerreria, des de l'any 2002 en endavant. Posteriorment, ha anat ampliant el seu radi d'acció cap a l'eixample de la ciutat, amb una intervenció als dos costats de la paret de la rampa de sortida de l'aparcament de les Avingudes que vol retre un homenatge a Mallorca usant una iconografia representativa de la cultura, la gastronomia i les tradicions típiques de l'illa. SOMA explica la iconografia d'aquest nou mural:

Volia fer una declaració d'amor per Mallorca. Volia inventar imatges que es connectassin amb allò que suposa Mallorca en la meua imaginació. Volia fer un exercici d'optimisme i regalar una alenada de creativitat. Celebrar la vida a través de tot allò que m'emociona d'aquesta terra: la seva cultura, el seu folklore, la seva gastronomia i els blaus de la seva mar. Des dels dimonis de Sant Antoni, el pa amb oli, caragols, arquitectura i diversos elements iconogràfics passats pel meu filtre personal.

L'ampliació de la seva zona d'acció més enllà del barri antic de Palma ha afavorit també que deixi mostres del seu art en centres educatius i altres espais de la ciutat. El seu lligam amb el món educatiu –va fer feina com a professor a l'IES Francesc de Borja Moll de Palma durant 12 anys– explica l'interès que té per fer intervencions als centres públics.

L'artista urbana Carolina Adán Caro es defineix a si mateixa com a artista plàstica. Treballa sota la marca Art is

Life, que sintetitza la seva concepció de l'art com a forma de vida. Adán entén que l'art ha d'oferir a l'espectador «alguna cosa que li cridi l'atenció», que afavoreixi que «per un instant s'oblidi dels seus pensaments» i que sigui capaç «d'extreure'l de la seva realitat»⁵. En els seus inicis feia feina com a muralista, i ha anat evolucionant cap a altres superfícies, com el llenç, les finestres, les portes, la roba, estris, etc. En una videoentrevista explica que incorpora habitualment l'espontaneïtat en el procés creatiu i que li agrada compartir el seu art en viu perquè els espectadors vegin néixer una obra del no-res.

Les seves obres són molt vitalistes i coloristes. El seu univers creatiu personal està inspirat en «l'univers pop, la mitologia femenina, el món de la mar, i la seva estimada Mallorca»⁶. Així, les seves obres tracten de temàtiques molt diverses, encara que li agrada molt pintar dones i retrats, a més d'animals. Entre les seves obres, destaca el mural d'una tortuga marina a l'entrada del CEIP Es Coll d'en Rabassa, finançat per les famílies associades a l'AMIPA de l'escola. Entre les obres més recents destaca el mural titulat *Dones trencant cadenes i aixecant el vol*, que es pot observar en una paret del centre de dia de Son Sardina, a Palma, fet en col·laboració amb la Fundació ALAS i amb dones que pateixen patologies cròniques. Una altra obra destacable és el mural que representa el miracle dels pans i els peixos fet en una paret de la parròquia de la Nostra Senyora de Portals.

A més a més, ha tingut una participació molt destacada en la Nit de l'Art del 2023, organitzada per Associació de Galeristes de Palma, fent una intervenció artística en directe consistent a pintar la superfície d'un cotxe a la plaça Major de Palma.

L'artista local Joan Aguiló s'ha especialitzat en art mural figuratiu en gran format. Segueix la línia realista i amable adoptada per Carolina Adán Caro, que contrasta amb la temàtica essencialment reivindicativa de Cale-ro i SOMA. Els seus treballs reflecteixen la identitat, el caràcter i el tarannà mallorquí. S'inspira en persones anònimes que protagonitzen moments quotidians i escenes íntimes, ret homenatge a les dones del món rural, i retrata la cara amable del turisme exposant escenes marines i estiuencques amb infants i famílies solitàries passejant i jugant a la platja, amb l'arena o nedant i bussejant. Un altre tema que explora habitualment són les relacions intergeneracionals, amb retrats de padrins compartint amb joves escenes familiars amb un regust entrañable que poden remetre a records personals d'infantesa.

Les seves primeres pintures són de petit format, i es poden observar passejant per primera línia de costa, al llarg del passeig Marítim de Can Picafort, la seva localitat costanera d'estiuenc. Però la seva obra actualment està repartida pels espais públics de tot Mallorca, Espanya i altres països.

Segons l'aplicació Street Art Mallorca, Aguiló ha fet 26 obres a Palma i els seus voltants, molt repartides pels diferents barris de la ciutat. Al carrer per a vianants de Blanquerna, ha fet dues petites intervencions, *Maternitat* i *Surador*, que han estat vandalitzades

5 Traduccions de l'autor.

6 Traducció de l'autor.

amb pintura vermella. Entre els murals, destaca la intervenció que reinvindicava l'ús de la bicicleta i altres vehicles no motoritzats a les parets interiors de l'aparcament del Comtat de Rosselló de Palma. Tot just devora, a l'interior del Mercat de l'Olivar de Palma, hi ha una altra obra seva, un mural que ret homenatge a l'agricultura titulat *Les mans que ens sustenten*, en què dona un especial protagonisme a les mans arruades i bregades dels pagesos que reflecteixen la duresa del treball al camp. Un altre espai urbà de Palma en el qual ha intervingut és el Parc de la Riera, amb el dibuix d'un camp florit ple de margalides que embelleix les grades encimentades de l'amfiteatre del Parc. Ha fet un mural a la façana del CEIP Jafudà Cresques en homenatge al poeta Josep Maria Llompart, emmarcat en la commemoració de l'Any Llompart i inspirat en el text «Els porxos», extret del llibre del poeta *Vocabulari privat*.

Es poden trobar els seus dibuixos de temàtica esportiva al Poliesportiu Sant Ferran, i també molt a prop de Palma, a la paret exterior del camp de futbol de sa Nova Cabana, a Marratxí, on ha dibuixat un nin tombat damunt l'herba amb una pilota de futbol devora els peus. Les grans dimensions de la intervenció, 240 metres quadrats, fan que es vegi des del carril de l'autopista d'Inca a l'entrada a Palma.

També són coneguts els seus murals en hotels, com el titulat *Insite out*, al Carmen Playa Hotel. Algunes de les seves obres decoren l'interior de bars i restaurants de Palma, com el que es troba al local de Can Joan de s'Aigo del carrer del Sindicat, titulat *3 aniversari*. Però tal vegada el mural més destacat per les seves dimensions i

antiguitat és el que representa un nin jugant amb un tren, *El nin que somnia a conduir un tren*, a l'estació del tren de Sóller, i que té el mèrit de ser el mural més gros de Palma.

Darrera l'ombra d'aquests artistes s'ha format una nova generació representada per Marina Molada (Palma, 1988), amb els seus *photowalls*; InkTerrorist, ORB i Zon (Palma, 1996), amb les seves plantilles; Blanca Gervilla (Palma, 1995), amb els seus *stickers* i *paste-up*; Emea (Algaida, 1991) i el seu estil de còmic, i Fátima de Juan (Palma, 1984), com a experta en el maneig de l'espri, entre molts altres joves artistes.

La jove artista mallorquina Marina Molada explica el seu treball en una intervenció al programa *Els entusiastes* d'IB3 i el defineix com a *photowall*, és a dir, fotografies aferrades damunt parets i murs. L'estil és semblant al de Calero, però la seva temàtica no és tan reivindicativa, encara que han col·laborat en projectes comuns. Ha fet intervencions fotogràfiques a diverses cases abandonades de Palma: al carrer de Nicolau Calafat té una fotografia titulada *Generacions*, i una altra de titulada *Cançons i murmuris*, al carrer del Cardenal Rossell des Molinar. Però una bona part d'aquestes obres ja han desaparegut a causa de l'esbucament de les cases, com la titulada *L'avi i n'Ona*, que ocupava una façana del carrer de Lluís Martí. La seva obra està exposada principalment a la part forana i s'ha divulgat gràcies als festivals especialitzats en *street art*.

Un dels artistes més joves és Zon, a qui li agrada combinar i alternar diversos estils de *street art*: plantilles, *paste-up* i *stickers*, i treballar sobre diferents superfícies, com rajoles. Par-

ticipa habitualment en festivals i exposicions. Segons aprecia Mora en un apunt del 25 d'abril de 2020: «És molt sensible envers els temes socials, defensa els beneficis que l'art urbà pot aportar a la comunitat, i ho tradueix en campanyes de suport als refugiats, contra la violència de gènere, o contra el procés de gentrificació del seu barri del centre històric de Palma». L'any 2015 va començar a pintar les famoses dones de color morat i tons càlids pels carrerons del barri antic de Palma, que encara es conserven i que es poden observar al barri de la Gerreria, com, per exemple, la dona envoltada de branques d'arbre que perden les fulles al carrer de la Ferreria.

InkTerrorist, també conegut amb el pseudònim de *Somriu*, s'interessa per l'art urbà després de descobrir l'obra de Banksy. Treballa amb plantilles. Li agrada desafiar l'autoritat pintant en llocs prohibits. Es pot veure una de les seves obres més representatives al passatge de Maneu de Palma. Aquesta obra mostra una ballarina que manté el cos en equilibri amb un braç estès amb el qual sosté un avió de jugueta. A la mateixa paret es veu un dibuix de Joan Aguiló que mostra un infant pintant bisons i al costat també hi ha un escarabat dibuixat per SOMA.

La tatuadora Blanca Gervilla trasllada el seu ofici a l'espai urbà fent *tatuatges gràfics* a partir d'una visió molt personal de la figura femenina. Gervilla dibuixa dones grasses que no tenen un físic ajustat als canons de bellesa vigents. D'aquesta manera vol recordar a la societat que no hi ha cossos més vàlids que d'altres. Segons afirma Mora, «la seva major influència és Moebius», un dibuixant

francès de còmic de ciència-ficció. Es pot veure una de les seves dones grassonetes despullada i en postura sensual en una de les antigues entrades del desaparegut multicines Chaplin de Palma.

El creador visual Emea és conegut per les variacions sobre el dibuix d'un vampir, fet amb trets molt de còmic. Un dels seus vampirs més característics es pot veure encara al carrer de la Missió. Un altre dels artistes esmentats, ORB manté l'anonimat i imita l'estil de Banksy, usant com ell la tècnica de les plantilles. No és un autor gaire prolífic, i per això mateix les seves intervencions són molt celebrades pels seus seguidors. Es conserva una de les seves obres al final de les Rambles de Palma, una plantilla d'una parella abraçada besant-se mentre cau del cel. En la pintura, l'al·lota perd un xoquí.

La jova grafitera Fátima de Juan és coneguda en el món del grafit per *Xena*. Mora parla en el seu dossier de les influències rebudes per l'artista, i diu que són «el grafit clàssic de finals dels anys setanta del segle XX, el còmic i l'art naïf». També parla del seu univers temàtic, i diu que està format per «bruixes guerreres, personatges ficticis i escenaris tropicals que barregen la vida al carrer i la màgia». En les seves obres hi ha una presència constant de la figura femenina, d'una dona forta i musculosa «que desborda feminitat i força» i que sempre està molt acolorida. Xena ha traspassat la frontera del grafit per crear la seva pròpia línia de productes de consum, des de pins fins a dessuadores. Una de les seves obres característiques es troba a la plaça del Tub de Palma i va ser pintada amb motiu del 8M. Du escrit el lema «El control no és amor».

Cal referir-se també a la incorporació dins el circuit mallorquí de l'art urbà de la Universitat de les Illes Balears (UIB), amb intervencions de joves creadors en els seus edificis. La temàtica del conjunt d'aquestes obres està inspirada en símbols universitaris. Així, el mural de Javier Garló (Calvià, 1980) ubicat a l'exterior de l'edifici Mateu Orfila, que es titula *Cristatus XL*, va ser pintat amb motiu dels quaranta anys de la UIB, i té símbols associats a la saviesa, a Ramon Llull i a altres elements com el pago real, un animal que simbolitza la dona i que es pot observar passejant lliurement pel Campus. Hi ha quatre murals més al Campus patrocinats pel festival Mallorca Live Festival. Es tracta de creacions de Joan Aguiló, Irene López, Misterpiro i Uriginal. El mural de Joan Aguiló representa dues dones conversant que simbolitzen la saviesa popular basada en l'oralitat. L'obra d'Irene López és un paisatge amb una composició que destaca per les seves proporcions geomètriques; es pot observar en una de les parets exteriors de l'edifici Ramon Llull. La mateixa artista, en col·laboració amb Uriginal, va fer un altre gran mural a la façana interior de l'aparcament de la facultats de Dret, Economia i Empresa i Turisme que representa una dona envoltada de flors i aucells. Finalment, Misterpiro va dibuixar un mural de temàtica submarina.

Des de 2018, la façana del Centre de Documentació en Cooperació al Desenvolupament (CD2), també situat al Campus, té pintat un mural de l'artista local Carles God, amb flors d'ametlers i insectes pol·linitzadors, en una estampa que fusiona elements típics del paisatge mallorquí amb l'art

floral oriental. Aquest mateix tema està reproduït a l'interior de la biblioteca de l'edifici Ramon Llull.

El recorregut artístic pel Campus es completa amb un mural promogut per l'Obra Cultural Balear (OCB) i l'entitat Joves de Mallorca per la Llengua amb motiu de la campanya de sensibilització «Comença amb un bon dia», a favor de l'ús quotidià del català. El mural s'estén per diverses parets i edificis del Campus.

Els artistes de carrer tenen un esperit col·laborador que es tradueix en l'impuls de projectes col·lectius i multidisciplinaris en què cadascú aporta la seva tècnica al conjunt de l'obra. Un bon exemple d'aquesta col·laboració és la creació titulada *La vida brolla*, desenvolupada per Calero i la il·lustradora infantil Nívola Uyà (València, 1976) al carrer de Jacint Verdaguer de Palma. Es tracta d'una obra experimental que es va anar modificant mensualment amb la incorporació de nous elements. Un altre projecte col·laboratiu, aquesta vegada duit a terme per Calero i Twoflü, s'ha centrat en l'homenatge a la música flamenca i ha consistit en l'estampació dels retrats fotogràfics de tres dels grans mestres d'aquest estil musical, Camarón de la Isla, Enrique Morente i el Niño de Elche, en una paret del carrer de Jacint Verdaguer de Palma. El mateix Calero ha fet tàndem amb Marina Molada en diverses ocasions, i han deixat mostres del seu art en carrers i places de ciutat, com ara un tríptic en forma de mural que representa uns infants senegalesos a escola, dins una aula, juntament amb elements naturals del Senegal, un baobab i un pelicà, encollats sobre la superfície d'una caseta d'electricitat ubicada a la plaça d'Or-

son Wells, al barri palmès de Son Gotleu. També és una obra conjunta dels dos artistes un mural inspirat en la pandèmia del coronavirus que fa servir el rostre d'Anthony Perkins i que es troba en una paret d'una travessia d'Eusebi Estada de Palma. Segons declaracions de Calero a Ràdio Calvià, els projectes col·laboratius «són enriquidores i enriqueixen l'obra». Permeten ajuntar llenguatges diferents, «el meu llenguatge visual fotogràfic amb els seus llenguatges pictòrics o de volum, per intentar combinar-los en peces on els dos llenguatges siguin reconeixibles»⁷.

8. L'imaginari artístic entre el compromís, la crítica, l'autopromoció i l'encàrrec

L'art urbà contribueix a crear un imaginari crític i contracultural que posa directament a l'abast de la ciutadania visions alternatives a les que transmeten els mitjans de comunicació de masses. En aquest sentit, l'artista urbà és equiparable a un activista social que posa el seu art i les seves obres al servei del combat polític i la sensibilització social, tot cercant influir en la població introduint missatges reivindicatius, més o manco subversius, que contribueixen a reflexionar i posar en dubte determinades conductes i situacions. Dins aquesta tendència destaquen sobretot els artistes Abraham Calero i SOMA.

Abraham Calero, per exemple, ha fet algunes intervencions molt provocadores i polèmiques que qüestionen la monarquia i pretenen obrir un diàleg entre monarquia i república. Fins

i tot la premsa internacional s'ha fet ressò d'aquestes obres. Aquesta línia temàtica i reflexiva l'ha treballada en diverses ocasions amb una instal·lació tan mediàtica com la fotografia del rei emèrit Joan Carles I darrere dels barrots d'una finestra que simulen ser una presó, que es pot veure al carrer de Can Pisà de Palma.

També ha atret l'interès dels mitjans la intervenció que representa el rostre de Joan Carles I encaixat dins un segell amb un mata-segells, amb la qual l'artista pretén traslladar la idea que la institució monàrquica ha perdut el seu valor i prestigi, talment s'esdevé amb els segells una vegada que han estat usats. Aquesta obra crítica amb la monarquia ha estat vandalitzada de manera reiterada suposadament pels monàrquics i ha obligat l'artista a traslladar-la a diversos carrers del barri antic de Palma. També ha resultat polèmica la intervenció «Els Reis Catòdics» en unes finestres tapiades d'un edifici del carrer d'Antoni Frontera, cantonada amb Àngel Guimerà, de Palma, en les quals l'artista ha aferrat un fotomuntatge digital amb les cares de la política popular madrilenya Isabel Díaz Ayuso i Fernando Simón, portaveu del Ministeri de Sanitat durant la pandèmia del coronavirus. Els rostres de la política madrilenya i el sanitari estan integrats en uns quadres dels Reis Catòlics, Isabel i Ferran.

L'emergència sanitària provocada per la COVID-19 també ha estat una font d'inspiració per a un collage crític elaborat per Calero i Molada que mostra la cara de l'actor Anthony Perkins extreta de la pel·lícula *Psicosi* i el cos del cantant Frank Zappa. L'actor està assegut a la tassa del vàter, però el rotlo de paper higiènic està buit.

7 Traduccions de l'autor.

La manca de paper higiènic és l'element clau per interpretar el mural i simbolitza la psicosi que va experimentar la gent al principi de la pandèmia amb la compra massiva de paper de vàter fins a esgotar-ne les existències. L'obra reflecteix de manera simbòlica la irracionalitat del comportament humà quan està sotmès a una situació d'estrès, incertesa i por.

Sovint, els artistes Calero i SOMA fan intervencions de caràcter polític. En una de les accions conjuntes transformaren un solar en runes del carrer d'Aragó en un espai expositiu a l'aire lliure que va mostrar de manera temporal la seva visió crítica dels sistemes de poder amb sis peces. Aquestes peces criticaven els poders que condicionen la vida dels ciutadans dins un estat, que són l'exèrcit, la policia, la premsa, la justícia, la política i l'església. Cadascun d'aquests poders estava representat per un uniforme representatiu i la cara d'un animal. Així, l'exèrcit era un àguila amb un uniforme militar ple de condecoracions; la policia era un dòberman que vestia l'uniforme característic de la policia nacional; la premsa estava simbolitzada per un voltor que vestia una americana rosa; la justícia tenia cara de llop i lluïa una toga; el poder polític estava simbolitzat per una rata que representava el partit VOX i que treia escuma per la boca mentre pronunciava un discurs des d'un cadafal; finalment, l'estament eclesiàstic estava associat a un porc senglar que vestia un hàbit negre.

L'antifeixisme és un altre dels temes que està present en els projectes d'art urbà de Palma. Els artistes locals Abraham Calero i Sebastià Zanoguera (Palma, 1973) han participat activa-

ment en la campanya de recuperació de la memòria històrica i democràtica promoguda per l'Associació d'Amics de la Casa del Poble, a favor de la protecció del solar situat al número 25 del carrer de la Reina Maria Cristina, on hi havia l'antiga Casa del Poble, la darrera seu del moviment obrer, integrant-lo dins la Xarxa d'Espais de Memòria i Reconeixement Democràtic. Exactament, la seva contribució ha consistit a recuperar i reinterpretar les lletres que identificaven el solar com a seu obrera en el mur exterior.

L'art urbà reivindica a través dels seus temes els valors de l'escola pública i la sostenibilitat. Precisament, la identificació amb l'escola pública ha motivat SOMA a fer diverses intervencions en centres educatius de titularitat pública, com, per exemple, el mural fet al CEIP Es Pont al barri de Son Gotleu. L'artista explica en termes ètics que s'identifica amb l'escola pública «perquè defensa els valors d'igualtat, inclusió, respecte, aprenentatge i creativitat, en els quals crec profundament». Per a l'artista, l'escola pública representa el seu model educatiu, i ha elegit específicament aquesta escola de Son Gotleu perquè «ha estat sempre un exemple i un emblema d'aquesta manera de viure i ensenyar», o dit de manera més metafòrica, perquè és una escola que «amb el seu dia a dia ha estat un pont per crear la vida cap a un món millor».

Un altre tema al qual els artistes de carrer són molt sensibles és el de la llengua. En aquest cas, també servei d'exemple un mural de SOMA fet per encàrrec del *DBalears* per commemorar el 25è aniversari d'aquest diari digital en català. El mural du el lema del diari, «Parlam com tu», i està entre els

carrers de Can Baró i de Joan Maria Thomàs, a la barriada palmesana de Santa Catalina.

L'art de SOMA també està compromès amb la conservació del medi ambient, com ho demostra a l'exposició «Streetmar», organitzada al Museu Marítim de Mallorca, en la qual «cada obra és un crit que ens recorda que, com a illes, la nostra existència i benestar depenen de la salut de les nostres aigües». En el text, escrit per Catalina Gayà Morlà i Laia Seró i compartit pel Museu al seu web, també apareix la necessitat de protegir el medi marí com una idea que està molt present al llarg de tota l'exposició, especialment en una de les obres en què un llamàntol siurell, una criatura imaginària inventada per SOMA, fuig d'una xarxa plena de residus plàstics.

L'art urbà a Mallorca ha treballat també el tema de la identitat local, però amb un tractament modern que defuig el folklorisme. En aquesta línia cal destacar un dels projectes més innovadors i potser més arrelats a la cultura popular i participatius fets fins ara per Aguiló. Es diu Herois Anònims i és el resultat de la col·laboració amb l'actriu i dramaturga Catalina Florit (Barcelona, 1987). El projecte, d'àmbit internacional i de caràcter itinerant, va arribar a Mallorca l'estiu de 2022, a la localitat andritxola de s'Arracó, i s'ha repetit posteriorment a Lloret de Vistalegre, després d'haver-se exposat amb anterioritat al Líban, a la localitat alemanya de Lübeck i al barri de Gràcia de Barcelona. El projecte ha consistit a donar a conèixer la identitat dels pobles i el seu patrimoni immaterial a través de les vides i les històries dels seus veïns i la implicació d'aquests en una recreació visual i po-

ètica. El procés creatiu ha estat semblant a cada poble: primer, els artistes han organitzat reunions i entrevistes per conèixer la comunitat i els seus membres. Aquestes trobades han permès rescatar històries privades i anònimes dels veïns. Una vegada que disposaven d'aquesta informació, Aguiló i Florit preparaven els dibuixos i les plantilles dels veïns que havien compartit les seves històries i que estaven d'acord que la seva imatge s'estampàs i es fes visible a l'espai públic. Els dibuixos representatius dels veïns s'acompanyaven d'una frase que contribuïa a divulgar la identitat local i la cultura popular, i d'un codi QR amb breus ressenyes biogràfiques de les persones retratades. «Un dels records més antics i que fa molts d'anys que no hi és (des del 79!) és en Guillem del Bar Can Nou», el dibuix que retrata aquest veïnat de s'Arracó va acompanyat de la glosa següent:

Se'n va a berenar a Maó,
i a Marsella a dinar
i es vespre per sopar
se'n va una estona a Tauló.

El text que defineix na Tere, una altra heroïna anònima de s'Arracó, diu així: «Havia viscut moltes coses i en sabia moltes d'altres».

D'altra banda, Lloret té els seus propis herois anònims i trasllada als visitants els seus propis missatges: na Francisca, l'estanquera i madona i cuinera de Can Putxet, convida a conèixer la seva història amb aquesta frase escrita devora el seu dibuix: «Hem viscut, des de sa nostra petita finestra, tot allò que ha esdevingut en es poble». El desaparegut Martí, descendent de la família Jordà encar-

regada dels focs artificials, diu als visitants des de la seva paret que «Som un poble coeter», i en Tomeu, un altre dels herois anònims lloretans, apareix identificat amb una frase que fa justícia a la seva vida de superació i que diu «Ans més mira la batalla de tota humana vida». Com a cloenda, a cadascun dels pobles s'organitzaren rutes guiades pels mateixos veïns retratats a les parets fent aturades devora els seus retrats per contar lliurement i de manera espontània les seves històries. A vegades, en comptes d'explicar res, decidien cantar cançons o ballar, de manera que transformaven la ruta en un espectacle improvisat de teatre de carrer. En paraules de Florit, el projecte tenia un enfocament antropològic en la mesura que és «un procés d'aproximació a la comunitat, que exprimeix la seva essència i la plasma a través dels dibuixos d'en Joan». El grau de satisfacció és molt elevat, ja que reconeixen que «es creen nous vincles entre el resident i l'entorn, es rehabiliten espais en males condicions i es dona suport a la cultura local». Personalment, els ha permès conviure amb les diferents comunitats i sentir-se'n part.

Els artistes urbans també es mostren molt sensibles amb les problemàtiques de salut mental i física. Sath, acrònim de Sandro Thomàs (Son Servera, 1983), és un dels artistes que més s'ha especialitzat en aquest tipus de temàtiques. En aquesta línia de treball s'emmarca la col·laboració de l'artista amb la Fundació Aproscum i els seus usuaris juvenils amb discapacitat intel·lectual, als quals ha impartit una sèrie de tallers introductoris en l'art urbà que els permetien experimentar amb les tècniques artístiques i poste-

riorment implicar-se activament en el procés creatiu d'una sèrie de murals a diversos espais dels municipis del Llevant mallorquí, concretament, al Teatre Municipal de Manacor, a la Galeria Can Dinsky de Son Servera, a l'antiga estació de tren d'Artà i al Centre Cultural Cap Vermell de Cala Rajada. Els quatre murals participatius formen part del projecte d'inclusió social Som-riu de la Fundació esmentada i representen joves discapacitats. A aquestes intervencions se n'hi ha sumat una altra en què s'ha implicat un conegut forn de Sant Llorenç, el forn de Can Amer, que ha permès la creació d'un mural que mostra a la seva façana l'acció d'un pastisser aplanant pasta amb un corró. A sota els alumnes del Centre d'Educació Especial Joan Mesquida de Manacor han escrit paraules relacionades amb la feina i els productes típics d'un forn.

La monetització de l'art és un tema que divideix els artistes urbans. Cale-ro sempre ha rebutjat la monetització, però hi ha altres artistes que usen el carrer com una plataforma d'autopromoció per impulsar les seves carreres i entrar dins la indústria cultural i els circuits més formals i comercials.

Els ajuntaments han encarregat creacions urbanes per sensibilitzar la població a favor de causes justes, com la igualtat de gènere, la memòria històrica o la salut mental. Les escoles també s'han apuntat a la moda d'usar les parets per donar visibilitat als drets humans, i a valors universals com la igualtat, la tolerància, etc. Un bon exemple d'aquesta tendència que relaciona l'art i l'educació és la intervenció de Sath a l'IES de Porreres, amb l'elaboració d'un mural commemoratiu del Dia de la Dona, el 8M. El

mural mostra una nina que observa una gàbia que conté un ram de flors de color violeta i que segons l'artista «representa metafòricament el moviment feminista». En el mural, també hi apareix una mà que obre la gàbia. Aquesta acció simbolitza l'alliberament de la dona a través de l'educació. Al peu del mural es pot llegir una frase de Clara Campoamor que diu: «La llibertat s'aprèn exercint-la».

Els murals són un mitjà molt útil per educar i sensibilitzar els alumnes a favor de la igualtat de gènere i contra la violència masclista. De nou, un mural de Sath serveix per il·lustrar aquest vessant artístic compromès amb la igualtat. Es tracta d'un mural encarregat per la Regidoria d'Igualtat de l'Ajuntament de Manacor per commemorar el Dia Internacional contra la Violència Masclista (25N) que s'ha dibuixat en una paret de l'IES Mossèn Alcover. El mural representa una dona «amb actitud empoderada», amb una mà de color morat a l'altura de la boca que vol donar visibilitat a la violència masclista. Sota el mural hi ha escrita la frase «Plantam cara a les violències masclistes». En contraposició als murals anteriors, hi ha altres obres que han estat encarregades amb una finalitat únicament decorativa i comercial, per il·lustrar els productes d'una botiga o comerç, també hi ha pintures que decoren entrades de garatges i que han estat encomanades, no només pel seu atractiu visual, sinó també com a mesura eficaç per prevenir pintades vandàliques.

Aquests darrers anys les administracions públiques a escala local, insular i autonòmica han tingut un paper fonamental en el desenvolupament i la dinamització de l'art urbà impulsant

un gran nombre de projectes encaminats a embellir els espais i els edificis d'ús públic. Tant l'Ajuntament de Palma com el Consell de Mallorca han apostat per l'art urbà com un mitjà per embellir les obres públiques. Ambdues institucions han promogut murals com a actuacions integrals en les rehabilitacions d'instal·lacions esportives i d'espais d'ús esportiu i en la construcció de carreteres. En alguns d'aquests projectes hi han intervingut artistes urbans, com el mateix Sath, Joan Aguiló o Pere Banek (Felanitx, 1988).

Dins aquest context, Sath ha actuat per encàrrec de l'Ajuntament de Palma a la plaça d'Alexander Fleming decorant les parets amb imatges de bàsquet i futbol sala i pintant les grades en col·laboració amb els veïnats del barri del Capitol. Aguiló ha creat una obra de gran format a la façana del pavelló esportiu de Sant Ferran, propietat del Consell de Mallorca.

A més, del 2018 ençà, l'Ajuntament de Palma ha promogut almanco tres grans actuacions per incorporar l'art urbà als aparcaments públics, amb les intervencions primer de Joan Aguiló a l'aparcament del Comtat del Rosselló, després de Grip Face (Palma, 1988) a l'aparcament del Marquès de la Sènia, i finalment de SOMA a l'aparcament de les Avingudes.

La filosofia que ha donat sentit a aquests projectes l'explicava l'ex tinent de batle de Mobilitat Sostenible Francesc Dalmau quan deia que la idea del consistori era que els aparcaments no havien de ser només pàrquings de cotxes, sinó també «petits museus d'art urbà». Per la seva banda, l'exbatle socialista de Palma José Hila lloava la funció estètica de l'art urbà per embellir racons de la ciutat: «Ens

permet recuperar racons dels aparcaments i racons de Palma com l'amfiteatre del Parc de la Riera; és una feina constant d'anar millorant la ciutat i tenir més presència de l'art al carrer i a la ciutat».

És un fet que cada vegada més artistes desenvolupen la seva vocació artística de manera remunerada i mitjançant convenis amb entitats públiques i privades. Joan Aguiló representa aquest vessant artístic orientat a treballs que embelleixen edificis no degradats i que introdueixen un imaginari costumista fidel a les tradicions illenques. La majoria dels treballs de Joan Aguiló són encàrrecs, com el mural dedicat al tren de Sóller a l'estació de Palma; la sèrie d'il·lustracions sobre la fauna i l'entorn marí feta per al grup Iberostar; el mural d'un nin en un cotxe petit ubicat a la nau que hi ha devora l'aeroport de l'empresa de lloguer de cotxes Ok Mobility i que només es pot observar en vol o des de la pista; el mural que decora la façana del Banc de Sang i Teixits de Palma; el mural gegantí d'una mare amb el seu fill que estan en remull que decora la façana de l'hotel Whala Fun de s'Arenal, amb una extensió de més de 500 metres quadrats; un mural de margarides a l'amfiteatre del Parc de la Mar, i així fins a completar una llarga llista.

Una gran majoria dels artistes urbans fan compatible la seva activitat al carrer amb la galerística, aspiren a viure de la seva obra; per això, també exposen en galeries i venen les seves obres com a peces dins el circuit artístic convencional. Dins aquesta categoria d'artistes s'hi haurien d'incloure Calero, Carolina Adán, Fátima de Juan (*Xena*), Grip Face i el pintor José Luis Mesas (Palma, 1973), entre d'altres.

Ja no sorprèn als espectadors passejar pels carrers de Palma i veure obres de SOMA i altres artistes de carrer decorant parets i portasses de bars, restaurants, pizzeries, òptiques, mercats, llibreries i altres tipus de botigues i comerços. El trànsit dels artistes de les obres personals als encàrrecs està marcat per la naturalitat. Així, el felanitxer Pere Banek és capaç de col·laborar amb el Consell de Mallorca, amb una obra titulada *Hipoderma*, que vol dir 'davall la pell', feta sobre la via connectora al seu pas per Marratxí i a la vegada de ser l'autor d'un dibuix que decora la façana del local de l'Ateneu Llibertari de Felanitx.

La capacitat de transgressió i provocació i la llibertat creativa que dona l'autonomia artística està minvant i està guanyant terreny l'obra d'encàrrec més ajustada als cànons del que es considera políticament correcte. Les institucions públiques i privades s'estan apoderant de l'art urbà, en la mesura que duen la iniciativa i el control a través de la creació d'esdeveniments, concursos i trobades, i la definició dels temes i dels espais sobre els quals s'ha d'actuar. Les obres que són el resultat d'algun tipus d'encàrrec cada vegada són més abundants als espais urbans de Mallorca.

La professionalització creixent del món de l'art urbà està afavorint l'aparició a Mallorca d'empreses i artistes que ofereixen directament els seus serveis per pintar art al carrer. Fins i tot hi ha empreses locals, com Melicotó, que han incorporat en les seves línies de feina la creació de grafitis i murals. Un dels encàrrecs que ha fet aquesta empresa recentment ha estat decorar amb un mural l'espai comercial dels Geranis de Palma.

Aquesta tendència, juntament amb la forta demanda institucional, està plantejant el repte als artistes més autònoms de tractar de mantenir els projectes més personals i evitar que es generi una dependència econòmica que condicioni totalment el seu camí i la seva evolució artística. La popularització i revaloració de l'art urbà a Mallorca també és un altre factor que cal tenir en compte. És una situació complexa que no s'ha d'interpretar de manera absolutament negativa, ja que moltes de les obres d'encàrrec tematitzen aspectes socials, ambientals o històrics. En qualsevol cas, seria bo que els artistes reflexionassin individualment sobre com està afectant l'auge de l'art urbà en l'evolució de la seva obra, i que fossin conscients de la importància de prendre la iniciativa i recuperar la llibertat d'actuar als carrers d'una manera més directa i sense intermediaris.

9. L'art urbà, un fenomen global transformador de les ciutats i un reclam turístic

L'art urbà s'ha convertit en un fenomen global, comú a les grans ciutats. Qualsevol ciutat s'ha convertit en un territori propici perquè l'art es manifesti.

Una de les finalitats de l'art urbà és la rehabilitació i l'embelliment d'espais degradats amb la instal·lació d'obres. D'aquesta manera es pot modificar la percepció de la gent, i transformar un espai brut i poc transitat en un espai més amable, agradable i digne.

Cap ciutat que es considera moderna ha evolucionat al marge de l'art. Encara més, les ciutats incentiven les intervencions artístiques de carrer.

L'art ha sortit dels museus i es troba als carrers de les principals ciutats europees. De fet, es pot considerar que aquest tipus d'art transforma les ciutats en museus a l'aire lliure. Aquest art ha arribat amb molta força als carrers de les diferents localitats de les Balears.

Els municipis són cada vegada més conscients del prestigi d'aquesta modalitat artística i impulsen festivals i concursos per transformar els seus carrers, omplir-los d'obres d'art i a la vegada promocionar la seva localitat i aconseguir entrar en els circuits internacionals de turisme cultural. A Mallorca, un dels festivals amb més tradició és el Festival d'Art Contemporani d'Inca (INCART), que s'organitza des de 2017, juntament amb el de Calvià, el més antic de l'illa. Un altre festival d'art urbà consolidat és el Saladina Art Festival a Can Picafort, dirigit i promogut per l'artista local Joan Aguiló, i que es va començar a fer l'any 2016. Aquest festival té un caràcter internacional i està orientat a la creació de grans murals. Segons explica Aguiló a la revista de premsa forana del municipi, «Amb els murals grans, volem recuperar les façanes de gran impacte visual, canviar l'actual aspecte publicitari per una visió artística que recuperi el caràcter de Can Picafort. Volem fer les coses per la gent del poble, que l'art integri». Des dels seus orígens, Aguiló deixa ben clara la vocació d'aquest festival com a plataforma que treballi per a la integració del municipi en el circuit internacional d'art mural: «Si seguim així, arribarem a una nova imatge, i amb el temps farem que Can Picafort entri dins el circuit internacional d'art mural i que la gent vengui per l'art i la cultura».

L'estiu de 2023 el festival va celebrar la 7a edició. El balanç, segons Aguiló, és molt positiu. S'han creat 27 murals de gran format, dels quals se'n conserven 25, i ha comptat amb la participació d'artistes urbans convidats de renom internacional, com els caps de cartell Bosoletti, Hyuro (Tamara Djurovic), Erica il Cane, Ivan Floro, Mina Hamada, Fintan Magee i Boa Mistura.

L'art urbà fet a Mallorca té altres canals internacionals de divulgació i es dona a conèixer a través de les seves pròpies plataformes de difusió i promoció. Una de les més conegudes és *Street Art Mallorca*.

Els ajuntaments i les empreses privades també estan més interessats a donar visibilitat a aquest tipus de manifestacions artístiques oferint recorreguts d'art urbà per les ciutats i guies amb mapes interactius amb murals geolocalitzats d'artistes de carrer. L'agència de màrqueting digital Estudi 34, per exemple, ha creat per als seus clients una guia d'art urbà de Madrid i una altra de Barcelona, accessibles a través de dispositius mòbils. En el cas de Palma, l'Ajuntament ofereix un mapa digital d'art urbà amb una selecció incompleta d'obres d'art urbà a través del web de Palma Jove. En aquest mapa hi apareixen localitzades les obres amb el nom de l'artista associades a un codi geomètric i de colors que remet a una adreça de carrer per facilitar la visita. Els artistes referenciats són SOMA, Zon, InkTerrorist, Carolina Adán, Me Lata, Èxit Enter, Joan Aguiló, Marina Molada i ORB, Abraham Calero i Grip Face. També hi ha obres de Ghio, Les Enfants Terribles, Aerosol Work, Noarnito, Bronik, Noriaki, V. Peralta, Sartylvie, Sore, Oryx, Trinxet, Bumble and Worm, Tuk, Ver-

ni, CO'H, Blanca Gervilla, Sarah Watson, Fátima de Juan, Ausenta, Elma Sword, Emea i Diego Ingold. A més, hi ha senyalitzats comerços, com el bar Flexes. Malauradament, només inclou fotografies d'algunes de les obres i no s'ha actualitzat des de 2016.

L'expansió del mercat turístic està a la recerca de nous recursos i ha trobat en l'art urbà un nou element que pot ajudar a dinamitzar el sector. El mercat està convertint les obres d'art de carrer en un reclam turístic més, i els festivals de *street art* esdevenen un mitjà per atreure artistes locals i internacionals per omplir els carrers de les seves obres i després fer-les servir com a atractiu turístic. Aquesta estratègia ha estat aplicada per diversos ajuntaments, com el de Calvià.

L'Ajuntament de Calvià ha dissenyat un conjunt de rutes d'art urbà a diferents zones del municipi que complementa amb un plànol amb les localitzacions concretes per facilitar l'accés als visitants. Aquestes rutes s'han creat a l'ombra del festival d'art urbà de Calvià, el Bet Art, i estan omplint d'art els espais públics del municipi des de 2012. L'objectiu final de l'Ajuntament és transformar el municipi en un museu a l'aire lliure.

L'impuls del turisme d'art urbà està relacionat també amb iniciatives privades, com la del club nàutic de Port Adriano (Calvià), una entitat que aquest estiu ha organitzat la 7a edició de l'AfterSun Festival, durant el qual artistes urbans internacionals han executat les seves intervencions damunt contenidors marítims que són exposats a l'aire lliure.

A Mallorca, les empreses de lloguer de cotxes ja inclouen dins la informació turística relativa al patrimoni

històric referències a l'*street art*. Així, Roig Drive Mallorca, per exemple, al seu web promociona els millors murals de *street art* de Mallorca amb les paraules següents: «Si ets dels que no només són capaços de veure l'art als museus, sinó que prefereixes tafanejar pels carrers de les ciutats a la recerca d'art de carrer, ets al lloc indicat. Val a dir que Mallorca no és Nova York o Berlín, però els carrers de les ciutats i els pobles d'aquesta illa ja s'han començat a omplir de grafitis de bons artistes de carrer». Aquesta empresa de lloguer convida els turistes a visitar el mural de Joan Aguiló a l'interior del Mercat de l'Olivar i també «els murals més mítics de la ciutat» a la zona coneguda pels grafiters com a Hallofame, situada a prop del pont de Son Gotleu. També recomana visitar el mural d'Andrea Moretto a Santa Catalina que reproduïx un mapa detallat del barri, juntament amb els grafitis de Calvià creats en el marc del Bet Art.

La Conselleria de Turisme del Govern de les Illes Balears recull aquesta nova oferta turística promocionant una experiència amb un guia de Lonely Planet per acompanyar els turistes i fer una ruta pels carrers de Palma per admirar l'art de carrer de Palma. En el seu web convida a descobrir l'art de carrer com si fos una aventura: «Descobriu el millor art de carrer de Palma de Mallorca amb Urban Adventures!». Segons aquesta promoció turística: «Els artistes locals i peninsulars han fet tot el possible per crear bellesa accessible per a tots i fer-nos reflexionar sobre la societat, l'economia o el gènere».

El Consorci de Turisme de Cala Millor es promociona com a destinació turística amb la creació d'una ruta

d'art urbà, denominada Color Millor, que el maig de 2018 comptava amb quatre obres de temàtica marina de l'artista serverí Saht.

Des dels blogs de viatges també s'està potenciant el turisme d'art urbà a Mallorca donant a conèixer els artistes mallorquins. El blog Travel Zero, que s'autodefineix com un espai virtual que «aposta per un turisme sostenible, just i responsable»⁸, promociona l'obra de l'artista Joan Aguiló i el festival que ha promogut, el Saladina Fest.

Les ciutats europees aposten per promoure l'art urbà com una forma que ajuda a donar prestigi i revalorar la mateixa ciutat, sota el principi que aquest tipus d'art forma part del patrimoni de les ciutats modernes i actuals. De fet, les ciutats competeixen entre si per reclamar l'atenció dels turistes a través dels recursos artístics de carrer. La ciutat d'Inca segueix aquesta tendència municipal europea creant videorutes turístiques d'art urbà, com la videoruta guiada pel muralista i artista urbà Joan Aguiló, que ensenya i explica alguns dels treballs i murals més destacats que es poden localitzar a la ciutat.

A diversos pobles de Mallorca s'estan creant murals de promoció turística. Un dels més coneguts és el de Sóller, que ha estat acompanyat de gran polèmica, com es podrà llegir a continuació.

Pens que l'art de carrer no es pot mantenir neutral davant els fenòmens que afecten les ciutats i els seus habitants. Necessàriament ha d'intervenir a favor dels residents en la lluita que mantenen contra la massificació turística i la privatització i comercialització

8 Traducció de l'autor.

de l'espai públic. Per tant, consider que no pot renunciar a dignificar i democratitzar l'espai urbà amb les seves reflexions visuals.

10. La censura i altres amenaces que afecten l'art urbà

En l'actualitat, hi ha una amenaça real d'involució i censura cap a l'art urbà per part d'autoritats polítiques que interpreten en clau ideològica imatges que transmeten ideals de tolerància i llibertat sexual o crítiques a les conseqüències de determinades polítiques turístiques.

A Mallorca s'han produït alguns casos de censura contra el dret dels artistes de carrer a expressar lliurement les seves idees. L'Obra Cultural Balear (OCB), en un comunicat emès el 20 de juny de 2019, va acusar Carlos Simarro, en aquell moment batle de Sóller pel Partit Popular, d'eliminar un mural titulat *El turisme engolint Mallorca*, creat per l'artista SOMA a la plaça dels Teixidors per encàrrec del col·lectiu Albaïna, perquè denunciava les conseqüències ecosocials de la massificació turística de Mallorca. La justificació donada per l'Ajuntament per eliminar aquest mural va ser que promovia la turismofòbia. Posteriorment, el 22 de juliol de 2020, l'Ajuntament de Sóller inaugura en el mateix lloc que havia ocupat el mural crític un conjunt de quatre murals pintats per l'artista Natalia Spitale (Argentina, 1970) amb missatges turístics positius que promocionen el turisme local amb paisatges i llocs emblemàtics de Sóller i que mostren la plaça i el centre, la fira i el firó, el Sóller industrial i el Sóller rural. Aquesta història de censura ha tingut un nou episodi amb l'acte vandàlic

contra l'obra de Spitale que donava la benvinguda al turisme, i que ha estat denunciada pels veïnats, segons una notícia publicada l'1 d'agost de 2021 pel diari *Última Hora*.

També s'ha d'interpretar com un intent de censura l'advertència de la formació política VOX recollida pel *Diario de Mallorca* de lluitar legalment per eliminar els murals LGTBI de l'IES Porto Cristo, on es veu una parella d'al·lots i una parella d'al·lotes que es besen, per considerar que aquests murals són adoctrinadors dels alumnes i mostren una visió esbiaixada de la sexualitat.

Però la censura no és l'únic problema al qual han de fer front els artistes urbans, encara hi ha multes i sancions i expedients oberts contra algunes intervencions polèmiques fetes a Palma. Estic pensant en els casos que afecten els artistes José Luis Mesas i Grip Face.

En relació amb el primer cas, les notícies locals recullen la batalla judicial de l'Ajuntament de Palma contra l'obra de José Luis Mesas a l'hotel Artmadans al carrer del Marquès de la Sénia de Palma. Segons l'Ajuntament, el propietari de l'hotel ha estat denunciat perquè ha decorat la façana amb un mural no autoritzat. El consistori al·lega que ha denegat la llicència per motius patrimonials i pel seu impacte visual. A hores d'ara, el propietari de l'hotel continua el litigi judicial per salvar el mural argumentant que és un reclam turístic de primer nivell.

Quant a Grip Face, el fet és que Cort l'ha multat amb 600 euros per la seva pintura mural al carrer de Pablo Iglesias de Palma. Segons recull la premsa, l'artista es mostra molt sorprès perquè la seva intervenció s'ha-

via produït en una porta tapiada que estava plena de grafit vandàlics que ell ha netejat i eliminat. Es dona la paradoxa que anteriorment el consistori l'havia contractat per fer un mural a l'aparcament del Marquès de la Sénia. En declaracions al *Diario de Mallorca*, Grip Face afirma que «el seu únic propòsit era millorar l'espai públic i connectar-lo amb la ciutadania»⁹. En defensa pròpia, argumenta que fins i tot havia fet un estudi de color previ a la intervenció per garantir que la saturació fos la mateixa que a la resta de l'edifici i que «no hi hagués una invasió visual»¹⁰.

Els casos de José Luis Mesas i Grip Face ens recorden que l'art urbà encara ha de fer front a algunes dificultats d'ordre legal, i que el conflicte entre propietaris, artistes i l'administració no està resolt.

Un altre dels perills que amenacen l'art urbà són les pintures vandàliques, atès que poden predisposar la població contra qualsevol tipus d'intervenció al carrer, amb independència del seu valor artístic, però també perquè el vandalisme actua contra l'art urbà. La nova majoria municipal a l'ajuntament de Palma resultant de les eleccions municipals de juny de 2022, formada pel Partit Popular i Vox, continua la guerra declarada contra les pintades vandàliques iniciada en el seu moment per l'anterior govern municipal, que ja havia aconseguit suprimir 7.000 pintades el 2021, i ha anunciat el seu compromís d'eliminar els nous grafitos en menys de 24 hores, i d'incrementar les mesures de vigilància amb drons i també les mesures

punitives augmentat les multes fins a la quantitat màxima de 3.000 euros. El nou consistori afirma haver eliminat més de 600 pintades només un mes després d'haver entrat a governar. Algunes d'aquestes mesures anunciades, com la videovigilància, introdueixen altres problemes ètics relacionats amb la vigilància en espais públics i amb el dret a preservar la pròpia imatge, i tornen a posar en evidència el conflicte més general entre seguretat i llibertat. En tot cas, esperem que la campanya de neteja actual tingui clars els criteris per distingir els grafitos vandàlics de les obres d'art urbà, amb el benentès que en principi les actuacions de neteja han de ser beneficioses per a la ciutat i l'art urbà. Esperem que sigui així.

Anteriorment, hem vist com l'art urbà ha de fer front a problemes i amenaces, però hi ha ocasions en què l'art urbà també pot ser font de problemes. Per exemple, pot arribar a contribuir a agreujar el problema de la turistització que afecta les destinacions turístiques madures, com la nostra. Aquesta situació és possible quan es creen murals amb visions idíl·liques sobre els llocs turístics que no es corresponen amb la realitat. En aquest cas, l'amenaça prové de l'ús de l'art per part d'empreses privades i de l'administració mateixa com un reclam turístic i un pol d'atracció de visitants a zones especialment sensibles i ja massificades, com els nuclis costaners i el barri antic de Palma. L'artista SOMA reconeix en una publicació en el seu perfil d'Instagram que l'art també gentrifica, que l'important és saber adoptar l'actitud més adequada davant les conseqüències no volgudes de les accions.

9 Traducció de l'autor.

10 Traducció de l'autor.

Referències bibliogràfiques

- ADÁN CARO, C. <https://www.artislife.es/> i <https://www.instagram.com/carolinaadancaro/>.
- AGÈNCIA D'ESTRATÈGIA TURÍSTICA DE LES ILLES BALEARS. <https://www.illesbalears.travel/experiencia/ca/mallorca/street-art-a-palma-de-mallorca>.
- AGÈNCIA EFE (14 de febrer de 2023). Arte urbano en Mallorca: Este es el nuevo mural de Joan Aguiló en el campo de fútbol de Marratxí. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/part-forana/2023/02/14/arte-urbano-mallorca-muralista-joan-82973801.html>.
- AGÈNCIA EUROPA PRESS (21 de juny de 2018). Un mural de Joan Aguiló homenaja al poeta Josep Maria Llompart en el CEIP Jafudà Cresques. *Última Hora*. <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2018/06/21/1008505/mural-joan-aguiló-homenaja-poeta-josep-maria-llompart-ceip-jafuda-cresques.html>.
- AGÈNCIA EUROPA PRESS (20 de juny de 2019). La OCB pide a Sóller que rehabilite el mural contra la masificació turística. *Última Hora*. <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2019/06/20/1089121/ocb-pide-soller-rehabilite-mural-contra-masificacion-turistica.html>.
- AGUILÓ, J.: <http://www.joanaguilo.com/> i https://www.instagram.com/joan_aguiló/.
- AJUNTAMENT D'INCA. *VideoRuta Art Urbà a Inca amb Joan Aguiló*. <https://incaturistica.es/ca/rutes/videoruta-art-urba-a-inca-amb-joan-aguiló/>.
- ANONYMOUS HEROES PROJECT. <https://anonymousheroespro.wixsite.com/anonymousheroes>.
- ART URBÀ SMAP. <https://www.mobi-palma.mobi/mobilitat/estacionament/aparcamentssmap/art-urba-smap/>
- ARTISTS OF MALLORCA. <https://es.artistsofmallorca.com/soller-mural>.
- APROSCOM. Projecte Som-riu. <https://www.aproscom.org/index.php/serveis/escola/somriu>.
- BALLESTERO, E. (23 de maig de 2022). Can Picafort suma cinco nuevos murales a su paisaje internacional de arte urbano. *Última Hora*. <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2022/05/23/1737109/saladina-art-fest-can-picafort-suma-cinco-nuevos-murales.html>.
- BANEK, P. https://www.facebook.com/p.banek/?locale=es_ES.
- CALERO, A. <https://abrahamcalero.com/> i https://www.instagram.com/a.b.r.a.h.a.m_c.a.l.e.r.o/.
- CAPÓ, B. (7 de maig de 2018). Color Millor, la nueva ruta de arte urbano de Cala Millor. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/videos/cultura/2018/05/07/color-millor-nueva-ruta-arte-3015693.html>.

- CAPÓ, J. (4 de febrer de 2022). Guerra a los grafitis en Palma: Cort ha eliminado 7.000 pintadas vandálicas en 2021. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/palma/2022/02/04/ guerra-grafitis-palma-cort-eliminado-62302989.html>.
- CARBONELL, T. (1 de juliol de 2020). Abraham Calero & Marina Molada. PSYCHO. *La Palmesana Magazine*. <https://www.palmesana.com/noticia/abraham-calero-marina-molada-psycho/>.
- COLL, A. (s. d.). Joan Aguiló. Murales con identidad balear. <https://www.traveltozero.com/es/guia/cultura/joan-aguiló-arte-urbano-murales-mallorca>.
- *Els Entusiastes*. Marina Molada. IB3. <https://www.youtube.com/watch?v=2kkB-kW5qE4>.
- *Els Entusiastes*. Joan Aguiló. IB3. <https://www.youtube.com/watch?v=QL3ctaECmBM>.
- *Els Entusiastes*, Street Art. IB3. <https://www.youtube.com/watch?v=bXL42Qt6EaM>.
- *Enciclopèdia Catalana*. <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/grafits>.
- ESTEBAN, G. (10 de setembre de 2014). Un Banksy a Palma? *DBalears*. <https://www.dbalears.cat/cultura/cultura/2014/09/10/282914/banksy-palma.html>.
- GARCIA, Ll. (1 d'agost de 2021). Indignación en Sóller por las pintadas que han destrozado los murales de bienvenida al turismo. *Última Hora*. <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2021/08/01/1289019/indignacion-por-pintadas-han-destrozado-murales-bienvenida-turismo.html>.
- GRAS, E. (22 de juny de 2021). Abraham Calero: El carrer ofereix un accés directe a l'art. *El Periódico Mediterráneo*. <https://www.elperiodicomediterraneo.com/mediterraneo-en-valencia/cuadernos/2021/06/22/abraham-calero-carrer-ofereix-acces-directe-art-54024335.html>.
- *Guía de arte urbano de Madrid*. <https://www.estudio34.com/guia-dearteurbanomadrid/>.
- *Guía de arte urbano de Barcelona*. <https://www.estudio34.com/guia-dearteurbanobarcelona/>.
- HEROIS ANÒNIMS. <https://www.youtube.com/watch?v=z9gQShU-QsKo&t=248s>.
- IB3 NOTÍCIES. El muralisme de Joan Aguiló en un aparcament de Palma: <https://www.youtube.com/watch?v=K9Yc9QdGd0k>.
- *Informatiu Balear*. TVE (23 de març de 2021). L'art urbà d'Abraham Calero, a casa. <https://www.rtve.es/play/videos/informatiu-balear/lart-urba-dabraham-calero-ca-sa/5825332/>.

- JANER, M. (2017). Xerrada amb Joan Aguiló. L'artista que sorgí dels estius picaforters. *Can Picafort*, 125, 30-31. https://www.picafort.net/pdf/revista_125.pdf.
- LA PALMESANA MAGAZINE (25 de novembre de 2020). El Art is Life de Carolina Adán. <https://www.youtube.com/watch?v=V-y5P8wPFUI>.
- *Mapa d'art urbà a Palma*. <https://www.palmajove.es/art-urba-a-palma>.
- MARCHENA, G. (23 de febrer de 2022). El artista Abraham Calero crea un refugio para llaves perdidas en Pes de la Farina. *Última Hora*. <https://www.ultimahora.es/noticias/palma/2022/02/23/1703013/artista-abraham-calero-crea-refugio-para-llaves-perdidas-pes-farina.html>.
- MARCHENA, G. (20 d'agost de 2023). El Ajuntament de Palma se planteja eliminar los grafitis en menos de 24 horas. *Última Hora*. <https://www.ultimahora.es/noticias/palma/2023/08/20/1997111/ajuntament-palma-eliminar-grafitis-menos-horas.html>.
- MERCAT DE L'OLIVAR (20 de novembre de 2020). Entrevista a Joan Aguiló, artista creador del mural en el Mercat de l'Olivar en homenatge al sector primari. <https://www.mercatolivar.com/ca/2020/11/20/entrevista-a-joan-aguiló-artista-creador-del-mural-en-el-mercat-de-l-olivar-en-homenatge-al-sector-primari/>.
- MORA, D. (25 d'abril de 2020). *Dossier preparatori per una ruta d'art urbà per Palma*. <https://janeswalkpalma.wordpress.com/street-art/#apartado%2014>.
- MURAL OK MOBILITY. <https://www.youtube.com/watch?v=Zelrrh-TAa98>.
- MUSEU MARÍTIM DE MALLORCA. <https://museumaritim.conselldemallorca.cat/-/museu-maritim-x-soma>.
- MAUSA VAUBAN. <https://www.pas-s-alsace.com/es/164-museo-mausa-vauban-de-arte-urbano-y-arte-callejero>.
- MUSEUM URBAN NATION DE BERLÍN. <https://urban-nation.com/>.
- MUSEUM OF GRAFFITI DE MIAMI. <https://www.miamiandbeaches.lat/l/arte-y-cultura/museum-of-graffiti/18681>.
- NERVILLA, B. <http://bgervilla.com/> i https://www.instagram.com/bgervilla_/.
- PASCUAL, A. (13 de maig de 2021). Abraham Calero, el artista que se ha atrevido a 'encerrar' al rey emérito Juan Carlos I. *Huffington Post*. https://www.huffingtonpost.es/entry/abraham-calero-el-artista-que-se-ha-atrevido-a-encerrar-al-rey-emerito-juan-carlos-i_es_609bb787e4b0daf2b59b47f2.html.
- PERPINYÀ, J. M. (3 de gener de 2022). El arte urbano se abre paso en Palma. *Mallorcadiario.com*. <https://www.mallorcadiario.com/el-arte-urbano-se-abre-paso-en-palma>.

- AUTORS DIVERSOS. *Priapeos. Grafitos amorios pompeyanos. La velada de la fiesta de Venus. Reposiano: el concúbito de Marte y Venus. Ausonio: Centón nupcial*, 1983. Madrid: Editorial Gredos
- REDACCIÓ (24 de maig de 2023). Mural col·laboratiu per la salut de les dones a Son Sardina. *Dbalears*. <https://www.dbalears.cat/balears/ciutat/2023/05/24/380699/mural-col-laboratiu-per-salut-les-dones-son-sardina.html>.
- REDACCIÓ (4 de març de 2020). Un mural para la promoció turística de Sóller. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/part-forana/2020/03/04/mural-promocion-turistica-soller-2799745.html>.
- REDACCIÓ (17 de març de 2023). dBalears regala a la ciutat de Palma una obra de SOMA. *DBalears*. <https://www.dbalears.cat/balears/ciutat/2023/03/17/378025/dbalears-regala-ciutat-palma-obra-soma.html>.
- REDACCIÓ (15 de febrer de 2020). Grip Face, el grafitero multado con 600 euros por plasmar su arte en Palma. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/palma/2020/02/15/grip-face-grafitero-multado-600-2804459.html>
- ROIG DRIVE MALLORCA. <https://roig.com/arte-y-cultura-en-mallorca/>.
- SANSÓ, S. (13 de setembre de 2023). VOX luchará «legalmente» para eliminar los murales LGTBI del IES Porto Cristo. *Diario de Mallorca*. <https://www.diariodemallorca.es/part-forana/2023/09/13/vox-luchara-legalmente-eliminar-murales-92013989.html>.
- SANZ, C. (21 de febrer de 2021). El colegio del Coll d'en Rabassa estrena un emotivo mural. *Última Hora*. https://www.ultimahora.es/noticias/local/2021/02/21/1240533/educacion-mallorca-ceip-coll-rabassa-estrena-emotivo-mural.html?fbclid=IwAR1RKnkugLwX4LldJWjvR-BjC8sqvxn_dAfaL00Wm1SIKluRJ-CEPAHlemRY0
- SATH. <https://sath.es/>.
- SOMA. <https://www.instagram.com/soma.marc/>.
- SOSlidarios. Ràdio Calvià. Entrevista a Abraham Calero. <https://www.facebook.com/RadioCalviaFM/videos/1057623534812450/>.
- STRAAT MUSEUM D'AMSTERDAM. <https://straatmuseum.com/en>.
- STREET ART MALLORCA. <https://streetartcities.com/cities/mallorca>.
- STREET ART MUSEUM DE SAINT PETERSBURG. <https://streetartmuseum.ru/english/>.
- STREET ART PALMA. <https://janeswalkpalma.wordpress.com/street-art/#apartado%2011>.
- UIB (s. d.). *Arte urbano: Una ruta por los murales de la UIB*. <https://www.uib.es/es/lauib/Visitants/Mes->

per-a-tu/Art-urba-una-ruta-pels-murals-de-la-UIB/.

- YRÁYZOZ, F. (22 d'octubre de 2021). Abraham Calero y Twoflü: A través del Flamenco reivindicamos el arte como transgresión y renovación.

Mallorca Music Magazine. <https://mallorcamusicmagazine.com/entrevista-abraham-calero-two-flu-2021-10/>.